

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Szczecin, dnia 9 grudnia 2016 r.

Poz. 4972

UCHWAŁA NR XXIII/192/2016 RADY POWIATU W POLICACH

z dnia 28 października 2016 r.

w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Polickiego na lata 2016-2020”

Na podstawie art. 12 pkt 11 w związku z art. 4 ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2016 r. poz. 814 i 1579) oraz art. 87 ust. 3 w związku z ust. 1, 2 i 4 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 oraz z 2015 r. poz. 397, 774 i 1505) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami dla Powiatu Polickiego na lata 2016-2020” stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Policach.

§ 3. Program, o którym mowa w § 1, podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego.

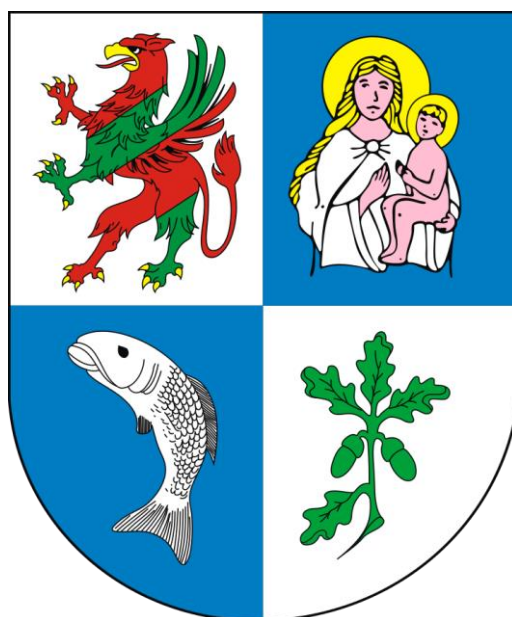
§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Powiatu w Policach

Cezary Arciszewski

Załącznik
do uchwały Nr XXIII/192/2016
Rady Powiatu w Policach
z dnia 28 października 2016 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU POLICKIEGO

NA LATA 2016 – 2020

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP

1.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI
NAD ZABYTKAMI

1.2. CEL OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW W POWIECIE POLICKIM

2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTKÓW

2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH,
WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

2.3.1. NAJWAŻNIEJSZE DLA POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI” USTALENIA
STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

2.3.2. RELACJE POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI” Z PLANEM
ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO
– WYCIĄG

2.3.3. NAJISTOTNIEJSZE DLA POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI”
USTALENIA „WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA
2013-2017 DLA WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO”¹ – WYCIĄG

2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW
DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU POLICKIEGO

2.4.1. ZASADY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I WSPIERANIA TURYSTYKI
WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ROZWOJU POWIATU POLICKIEGO DO 2020 r. ”
– WYCIĄG

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU POLICKIEGO

3.1. RYS HISTORYCZNY

3.2. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU POLICKIEGO

3.2.1. NAJCENNIERZYSZE ZABYTKI POWIATU POLICKIEGO

3.2.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH Z TERENU POWIATU POLICKIEGO
WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

3.2.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

3.2.4 MUZEUM

4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT

5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2016 – 2020 DLA POWIATU POLICKIEGO

5.1. WSTĘP

5.2. CELE STRATEGICZNE

¹ *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2013-2017 dla województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin, styczeń 2013.

5.3. TABELA - CELE I DZIAŁANIA USTALONE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA POWIATU POLICKIEGO NA LATA 2016 – 2020 (WRAZ Z TERMINARZEM)

5.4. MONITORING REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

5.5. INSTRUMENTARIUM POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

5.5.1. INSTRUMENTY PRAWNE

5.5.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI

5.5.3. INSTRUMENTY FINANSOWE

5.5.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE

5.5.5. INSTRUMENTY KONTROLNE

1. WSTĘP

Powiat Policki leży w północno-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego, między Zalewem Szczecińskim, Odrą oraz granicą z Niemcami. Sąsiaduje z powiatem gryfińskim i goleniowskim oraz Miastem Szczecinem, a przez granicę polsko-niemiecką z krajami związkowymi Meklemburgią-Pomorzem Przednim i Brandenburgią. Obejmuje tereny czterech gmin: Kołbaskowo, Dobra, Police i Nowe Warpno. Obszar powiatu osiąga 665 kilometrów kwadratowych, a jego ludność około 75 tysięcy mieszkańców.

Przez powiat policki przebiega autostrada A6 łącząca Berlin ze Szczecinem, a na granicy z Niemcami działa pięć drogowych przejść granicznych: Rosówek - Rosow, Kołbaskowo - Pomellen, Lubieszyn - Linken, Dobieszczyn - Hindersee oraz Warnik - Ladenthin. Zarówno Powiat Policki, jak i gminy wchodzące w jego skład należą do Euroregionu Pomerania grupującego, oprócz polskich samorządów, także samorządy z Meklemburgii-Pomorza Przedniego i Brandenburgii.

Powiat położony jest na Równinie Wkrzańskiej i na Wzniesieniach Szczecińskich nad Doliną Dolnej Odry. Obejmuje Puszcę Wkrzańską z Rezerwatem Świdwie. Niezwykle atrakcyjny krajobraz, cenne zabytki oraz sąsiedztwo Szczecina i długa granica z Niemcami stwarzają dobre warunki do rozwoju turystyki. Powiat policki we współpracy z gminami wchodzącymi w jego obręb powinien dążyć do zwiększania swojej atrakcyjności turystycznej, powinien stwarzać warunki umożliwiające ochronę obiektów zabytkowych. Sprzyjać temu będzie zachowanie najcenniejszych elementów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego oraz ukierunkowanie rozwoju przestrzennego zgodne z zasadą dobrej kontynuacji.

1.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

I. Rozstrzygnięcia ustawowe:

a) Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390, z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Nr 126, poz. 875, z 2007 r. Nr 192, poz. 1394, z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 97, poz. 804, z 2010 r. Nr 75, poz. 474, Nr 130, poz. 871.).

W artykule tym znajdujemy:

Ust. 1: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Ust. 3: *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

Ust. 4: *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*

Ust. 5: *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

1.2. CEL OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami służy poprawie stanu zachowania środowiska kulturowego. Ustala się w nim rozwiązania organizacyjne i finansowe, jak również edukacyjne i wychowawcze, które mają doprowadzić do osiągnięcia tego celu.

Zgodnie z art. 85 ust. 1 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 163 poz. 1568): *W krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się, w szczególności cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.*

Ustawa precyzuje cele sporządzania programów opieki nad zabytkami w **art. 87:**

- 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*
- 2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:*
 - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE, INSTYTUCJONALNE I PROGRAMOWE FUNKCJONOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW W POWIECIE POLICKIM

2.1. USTAWY REGULUJĄCE PROBLEMATYKĘ OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

- 1) ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390, z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Nr 126, poz. 875, z 2007 r. Nr 192, poz. 1394, z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 97, poz. 804, z 2010 r. Nr 75, poz. 474, Nr 130, poz. 871.),
- 2) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku – prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2003 r. Nr 62 poz. 627 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2013 nr 0 poz. 1232),

- 3) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. 2004 nr 92 poz. 880 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2013 nr 0 poz. 627),
- 4) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 1997 nr 115 poz. 741 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2010 nr 102 poz. 651),
- 5) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2003 Nr 80 poz. 717 z późn. zm., t.j. – Dz.U. 2012 nr 0 poz. 647),
- 6) ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku – prawo budowlane (Dz. U. 1994 nr 89 poz. 414 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2013 nr 0 poz. 1409),
- 7) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 1991 nr 114 poz. 493 z późn. zm., t.j. - Dz. U. 2012 poz. 406),
- 8) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2003 r. nr 96, poz. 873 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2010 nr 234 poz. 1536).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach określone zostały w ustawach:

- 1) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (Dz. U. z 1997 roku, Nr 5, poz. 24 z późn. zm., t.j. – Dz. U. 2012 nr 0 poz. 987),
- 2) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 1997 nr 85 poz. 539 z późn. zm., t.j. – Dz.U. 2012 nr 0 poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 1983 nr 38 poz. 173 z późn. zm., t.j. – Dz.U. 2011 nr 123 poz. 698).

W myśl art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem jest:

nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z art. 4 niniejszej ustawy:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 2) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 3) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 4) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 5) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 6) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*

7) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Natomiast w art. 6 stwierdza się, że:

1. ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,*
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) dziełami architektury i budownictwa,*
- d) dziełami budownictwa obronnego,*
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) cmentarzami,*
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) materiałami bibliotecznymi, których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,*
- f) instrumentami muzycznymi,*
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodziela oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,*

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) cmentarzyskami,*
- c) kurhanami*
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków określa art. 7:

- 1) *wpis do rejestru zabytków,*
- 2) *uznanie za pomnik historii,*
- 3) *utworzenie parku kulturowego,*
- 4) *ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust.1, w szczególności:

- 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków,*
- 3) *zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,*
- 4) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami.*

Art.. 21:

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*

- 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru;*
- 2) *inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;*
- 3) *inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.*

6. *Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.*

Art. 89

Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

W art. 91 ust. 4 sprecyzowane są zadania, które wykonywać będzie wojewódzki konserwator zabytków. Są to w szczególności:

- 1) *realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 2) *sporządzanie, w ramach przyznanych środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,*
- 3) *prowadzenie rejestru o wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,*
- 4) *wydawanie, zgodnie w właściwości, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,*
- 5) *sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,*
- 6) *organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki*
- 7) *nad zabytkami,*
- 8) *opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,*
- 9) *upowszechnianie wiedzy o zabytkach,*
- 10) *współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.*

W Art. 102. określone zostały zadania społecznego opiekuna zabytków

1. Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.
2. Społeczny opiekun zabytków współdziała z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami.
3. Społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
4. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

W Art. 103. określony został sposób ustanowienia społecznego opiekuna zabytków

1. Społecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków.
2. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania.
3. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

W Art. 104. stwierdza się:

Społeczny opiekun zabytków jest uprawniony do pouczania osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art. 105.

1. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, która zawiera jego zdjęcie, imię, nazwisko i miejsce zamieszkania, datę wydania legitymacji oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania legitymacji.
2. Osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna, nazwę i siedzibę tej osoby lub jednostki, datę wydania zaświadczenia oraz podpis z podaniem imienia i nazwiska, a także stanowiska służbowego osoby upoważnionej do wydania zaświadczenia.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków - Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474)

Od 5 czerwca 2010 r. rozszerzony został zakres form ochrony zabytków. Ustawa o ochronie zabytków z 23 lipca 2003 r. określała następujące kategorie ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Ustawa z 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r., nr 75, poz. 474) wprowadza ochronę zabytków poprzez zapisy w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej. Intencją ustawodawcy było usunięcie luki prawnej w sytuacji, gdy określony obszar nie posiadał obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego, a obiekty zabytkowe na tym terenie nie były chronione w inny sposób. Nowelizacja wyeliminuje sytuacje, w których podejmowano decyzje dotyczące obiektów zabytkowych, nie uwzględniając opinii konserwatorów wojewódzkich.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków przewiduje także, że w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej musi być uwzględniona ochrona zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (wraz z ich otoczeniem) oraz zabytków włączonych do gminnej ewidencji zabytków. Zmienia to charakter gminnej ewidencji zabytków, która staje się dokumentem wiążącym prawnie.

Ustawa zmienia także przepisy prawa budowlanego (art. 39 ust. 3), stwierdzając, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (a nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Nowelizacja z 18 marca ustala termin sporządzenia przez gminy gminnych ewidencji zabytków na 2 i pół roku od wejścia w życie ustawy.

Ustawa wprowadza także zmiany w zakresie zasad wywozu zabytków za granicę.

2.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W SFERZE OCHRONY ZABYTEKÓW

24 czerwca 2014 r. rząd przyjął uchwałę o ustanowieniu „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, wypełniając w ten sposób przepisy wprowadzone przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jako cel główny „Krajowego programu ...” określono **Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.**

Jako wyzwanie określono – Dziedzictwo kulturowe stanowi naturalny kapitał dla rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, stanowi także naturalną podstawę wzmacniania tożsamości społecznej – cel główny *Krajowego programu* zakłada, poprzez zaplanowane w celach szczegółowych działania, wzmocnienie roli dziedzictwa w życiu społecznym oraz wzmocnienie świadomości roli dziedzictwa dla rozwoju społecznego.

Cel szczegółowy 1 – Wsparcie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Wyzwanie 1 – Uporządkowanie i ujednolicenie stanu wiedzy o zasobie zabytków w Polsce polegające na sporządzeniu kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), uporządkowaniu rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C) (usunięcie „martwych wpisów”), opracowaniu diagnozy stanu zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych;

Wyzwanie 2 – wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego wpływające na kompleksowość działań ochronnych i ich integrację z ochroną przyrody.

Kierunki działania:

1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C).
3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych.
4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego.
5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych.
6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C).
7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy 2 – Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Wyzwanie 1 – Podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków.

Kierunki działania:

1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach.
2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną.
3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków.
4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Stwierdzono w tym punkcie, że „Samorząd terytorialny odgrywa niezwykle ważną rolę w zakresie ochrony zabytków. Przepisy ustaw samorządowych wyraźnie wskazują, że działania ochronne zaliczone zostały do zadań własnych jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli. Jednocześnie najważniejsze zadania powierzone zostały gminom, które odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych zadań służyć może wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania tym dziedzictwem, tak w formie ogólnodostępnego portalu informacyjnego, jak i bezpośrednich szkoleń i warsztatów dla pracowników jednostek samorządu terytorialnego, a także wsparcie merytoryczne w formie opracowań studialno-dokumentacyjnych..”

Jako zadania zostały przedstawione:

1. Przygotowanie i prowadzenie portalu informacyjnego dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.
2. Cykl szkoleń dotyczących zarządzania dziedzictwem w samorządzie.
3. Wsparcie samorządu terytorialnego przy tworzeniu dokumentów planistycznych poprzez opracowanie studiów ochrony wartości kulturowych, opracowanie wytycznych dla tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zasad przygotowania i treści planu ochrony parku kulturowego.

Cel szczegółowy 3 – Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Wyzwanie 1 – zwiększanie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja – narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Kierunki działania:

1. Przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych.
3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu.
4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

2.3. PROBLEMATYKA OCHRONY ZABYTKÓW W SYSTEMIE ZADAŃ STRATEGICZNYCH, WYNIKAJĄCYCH Z KONCEPCJI PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU**2.3.1. NAJWAŻNIEJSZE DLA POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI” USTALENIA STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO²**

Wśród celów prezentowanych w „Strategii...” z tematyką szeroko rozumianej ochrony środowiska kulturowego wiążą się następujące:

- 1.2. Rozwój i promocja produktów turystycznych regionu
- 2.2. Popieranie rozwoju lokalnych produktów i usług
- 4.4. Rewitalizacja obszarów zurbanizowanych
- 5.8. Współpraca międzynarodowa, transgraniczna i regionalna
- 6.1. Wzmacnianie tożsamości społeczeństwa lokalnych

2.3.2. RELACJE POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI” Z „PLANEM ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO”³ – WYCIĄG

Wartości kulturowe – niezależnie od ich rodzaju, natomiast w związku z intensywnością występowania – w połączeniu ze specyficznymi i również wartymi ochrony formami środowiska naturalnego - tworzą na terenie województwa zachodniopomorskiego wyraźnie wyodrębniające się zespoły, które w opracowaniu BDZ do nowelizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego

² Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020 roku, Szczecin, grudzień 2005.

³ Uchwała Nr XLV/530/10 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 19 października 2010 r.

Województwa Zachodniopomorskiego nazwano Obszarami Krajobrazowo-Kulturowymi (OKK). W działaniach związanych tak z ochroną zabytków, jak i zwłaszcza z opieką nad zabytkami należy dążyć do korelacji zadań z ich kontekstem kulturowym i środowiskowym. Zdefiniowane w analizie obszary krajobrazowo-kulturowe (OKK) zostały wpisane do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego, przyjętego przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego uchwałą.

OKK 08 „DOLINA DOLNEJ ODRY” Obszar w granicach geograficznej Doliny Dolnej Odry przyległy do rzeki Odry od wysokości Ognicy (gm. Widuchowa) do ujścia Odry do Zalewu w granicach gmin Widuchowa, Gryfino i Kołbaskowo wraz z jez. Dąbie i osiedlami szczecińskimi położonymi w zasięgu rzeki.

Walory kulturowe

Archeologia: Wszystkie grodziska położone na tym terenie mają wspólną cechę – do ich budowy wykorzystano naturalnie obronne wzgórza morenowe ciągnące się po obu stronach rzeki Odry. Ognica - grodzisko wczesnośredniowieczne, położone na morenowej wysoczyźnie przy ujściu Rurzycy do Odry. Widuchowa – wczesnośredniowieczne grodzisko położone na cyplu na wysokim brzegu Odry, w dużej części zniszczone przez późniejszy zamek i współczesna zabudowę. Marwice - grodzisko usytuowane na najwyższym w okolicy wzgórzu morenowym ok. 2 km na wschód od brzegów Odry. Kamieniec – rozległa osada kultury łużyckiej i późniejsze grodzisko wczesnośredniowieczne położone na szczycie morenowego wzniesienia, otoczone głębokimi parowami. Siadło Dolne – grodzisko wyżynne, użytkowane pod koniec epoki brązu i w początkach wczesnej epoki żelaza, a także we wczesnym średniowieczu. Położone na wysokim, morenowym skraju doliny. Police-Mścięcino – rozległe grodzisko datowane na IX-XII w., zajmujące zniwelowany szczyt morenowego wzniesienia na skraju wysoczyzny.

2.3.3. NAJISTOTNIEJSZE DLA POWIATOWEGO „PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI” USTALENIA „WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2013-2017 DLA WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO”⁴ – WYCIĄG

„Program opieki nad zabytkami województwa zachodniopomorskiego” przewiduje m.in. następujące kierunki działań samorządu wojewódzkiego:

I.1. OCHRONA I OPIEKA NAD ZABYTKAMI I KRAJOBRAZEM KULTUROWYM W DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH I PLANISTYCZNYCH

I.3. POPRAWA MATERIALNEGO STANU ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

I.3.5. Stworzenie warunków do zabezpieczenia obiektów zabytkowych przed pożarem,

I.3.6. Promocja prawidłowej konserwacji i rewaloryzacji zabytków zgodnie z zasadami konserwatorskimi.

I.3.7. Wspieranie właścicieli i użytkowników zabytków w prowadzeniu prawidłowej opieki nad zabytkami z obszaru województwa zachodniopomorskiego.

I.4. DECENTRALIZACJA ZADAŃ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

I.4.1. Wspieranie działań na rzecz budowy samorządowego systemu służb ochrony zabytków (gminnego i powiatowego).

II.1. TWORZENIE WARUNKÓW FINANSOWYCH I ORGANIZACYJNYCH DO OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM REGIONU MATERIALNYM I NIEMATERIALNYM

II.1.1. Finansowanie z budżetu Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami – dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach, dotacje na działania edukacyjne, społeczne, wydawnicze .

II.1.2. Finansowanie z funduszy strukturalnych i zewnętrznych będących w dyspozycji Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

II.2. ZWIĘKSZANIE ROLI ZABYTKÓW W ROZWOJU TURYSTYKI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

II.2.2. Rozwój tematycznych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, wodnych, samochodowych, kolejowych) promujących dziedzictwo kulturowe regionu (w oparciu o wydarzenia historyczne, zespoły zabytków).

⁴ *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2013-2017 dla województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin, styczeń 2013.

II.2.3. Zagospodarowanie na cele turystyczne obiektów zabytkowych.

II.2.4. Budowa i promocja produktów turystycznych i kulinarnych w oparciu o zasób dziedzictwa kulturowego.

III.1. EDUKACJA REGIONALNA

III.1.1. Tworzenie warunków organizacyjnych i prawnych dla funkcjonowania i rozwoju instytucji zajmujących się dziedzictwem kulturowym i zabytkami województwa.

III.1.2. Organizacja i koordynacja wydarzeń na szczeblu wojewódzkim związanych z popularyzacją dziedzictwa regionu kierowanych do szerokich grup społecznych – np. Europejskie Dni Dziedzictwa na terenie województwa zachodniopomorskiego, Noce Muzeów.

III.1.3. Popularyzacja wiedzy o historii i zabytkach województwa, w tym o dynastii Gryfitów, oraz ochrony i opieki nad zabytkami.

III.1.4. Włączenie problematyki dziedzictwa kulturowego do programów edukacyjnych.

III.1.5. Wspieranie tworzenia i działania lokalnych muzeów / izb regionalnych (np. młynarstwa, kolei wąskotorowej).

III.1.6. Tworzenie oferty edukacyjnej kierowanej do właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie opieki nad zabytkami.

III.1.7. Promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dawnych rzemiosł i technik budowlanych, ginących zawodów, dziedzictwa niematerialnego regionu.

III.2. PROMOCJA WALORÓW KULTUROWYCH REGIONU

III.2.1. Popularyzacja wiedzy o zasobach dziedzictwa kulturowego i potrzebie jego ochrony.

III.2.2. Popularyzacja i upowszechnianie wiedzy nt. historii Pomorza Zachodniego i znaczenia dynastii Gryfitów.

III.2.3. Wspieranie działalności wydawniczej, wystawienniczej, multimedialnej promującej walory kulturowe regionu – materialne i niematerialne.

2.4. WEWNĘTRZNE UWARUNKOWANIA PRAWNE I PROGRAMOWE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU POLICKIEGO

2.4.1. ZASADY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I WSPIERANIA TURYSTYKI WYNIKAJĄCE ZE „STRATEGII ROZWOJU POWIATU POLICKIEGO DO 2020 ROKU⁵” – WYCIĄG

Następujące działania ujęte w „Strategii...” wiążą się z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego oraz zapewnieniem warunków prawnych i materialnych dla opieki nad zabytkami:

- Wykreowanie dużej powiatowej imprezy kulturalnej o zasięgu regionalnym a następnie ponadregionalnym.
- Stworzenie Strategii Rozwoju Turystyki w powiecie polickim.
- Rozbudowa istniejącej bazy turystycznej i poprawa jej standardu.
- Wykreowanie kilku produktów turystycznych (w tym wspólnych, np. z innymi gminami bądź powiatami, w tym zza granicy) i ich promocja.
- Zainicjowanie i budowa klastra/forum turystycznego obejmującego zasięgiem powiaty i gminy położone wokół Zalewu Szczecińskiego (w tym również po stronie niemieckiej).
- Działania na rzecz poprawy obsługi i wypoczynku turystów oraz mieszkańców.
- Rozwój i wspieranie działalności instytucji, organizacji i stowarzyszeń zawiązanych przez obywateli i działających na rzecz społeczności lokalnych.
- Budowa infrastruktury dla operatorów transportu turystycznego na Zalewie Szczecińskim.

⁵ Strategia rozwoju powiatu polickiego do 2020 roku, Police 2010

3. DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU POLICKIEGO

3.1. RYS HISTORYCZNY

Ślady najstarszego osadnictwa na Ziemi Polickiej, w okolicach Jeziora Świdwie, sięgają późnego paleolitu (około 8 tysięcy lat p.n.e.). Natomiast na Wysoczyźnie Mścięcińskiej w okresie późnego neolitu osiedliła się ludność kultury ceramiki sznurowej. W Mścięcinie znaleziono ślady osadnictwa reprezentującego najstarszą fazę kultury ceramiki sznurowej (2.300 a 2.100 r. p.n.e.).

We wczesnym średniowieczu tereny dzisiejszego powiatu polickiego zamieszkiwało plemię Wkrzan, zaliczające się do Wioletów. W IX-XI w. w Mścięcinie istniał wkrzański gród obronny. Drugi wczesnośredniowieczny gród słowiański był zlokalizowany w okolicach późniejszego polickiego rynku. W I połowie XII książe Bolesław Krzywousty przyłączył ziemie leżące na lewym brzegu ujściowego odcinka Odry do Polski. W późniejszym okresie, po podziale Polski na dzielnice, dawne tereny Wkrzan weszły w skład Księstwa Pomorskiego.

Pierwsza źródłowa wzmianka o Policach pochodzi z 1249 r., gdy wymieniony został rycerz *Bartholomeus de Polyz*. W 1253 r. w Policach książe szczeciński Barnim I wydał dokument potwierdzający sprzedaż wsi Pomorzany (*Pommersdorf*) Szczecinowi. W 1254 r. występuje rycerz Bartłomiej z Polic. W 1260 r. książe Barnim I nadaje Policom prawa miejskie magdeburskie. Pierwotnie Policami zarządzał wójt, dopiero w 1294 r. w źródłach pojawiają się burmistrz i rada miejska, a w 1300 r. ławnicy miejscy. Na początku XIV w. Police zamieszkiwało około pół tysiąca mieszczan, trudniących się rzemiosłem, handlem, ale także rybołówstwem i rolnictwem. Miasto posiadało przystań rzeczną na Łarpi.

Układ przestrzenny średniowiecznych Polic miał formę prostokąta, z centralnym placem kościelny i trzema ciągami ulicznymi o orientacji południkowej oraz ośmioma - równoleżnikowej. Kościół farny istniał tu już w 1269 r.

W tym czasie (1262 i 1269 r.) w dokumentach pojawia się *terra Poliz* – Ziemia Policka. W 1269 r. dziesięciny z Polic płacono polickiej parafii. W 1292 r. Police zostały nadane w lenno Ottonowi Drake. W 1294 r. książe Bogusław IV (1254-1309) rozszerzył przywileje Polic, zakazując budowy karczm w odległości 1 mili od miasta. W tym samym roku została powołana rada miejska Polic.

W 1298 r. książe szczeciński Otton I nadał braciom von Hovene tereny pod Mścięcinem, oraz wyspę *Wopak*. Pod koniec XIII w. parafia w Policach miała kościoły filialne w Jasienicy (*Jaseniz*), Leśnie (*Leese*) i Siedlicach (*Hakelwerch*). W 1308 r. książe Otton I potwierdził nadanie klasztorowi augustianów wsi Duchowo (*Duchow*) i Jasienicy. W 1333 r. Szczecin sprzedał Burchardowi von Schwennenz $\frac{1}{4}$ wsi Mścięcino

W 1321 r. rodzina von Drake sprzedała Police Szczecinowi wraz z grodem i wyspą *Chimel*. Spowodowało to konflikty ze Szczecinem ze względu na rozbieżne interesy gospodarcze obu miast oraz podporządkowanie samorządu miejskiego i sądownictwa Polic radzie miejskiej Szczecina. W drugiej połowie XVI w. dla zażegnania konfliktu między Szczecinem a Policami konieczna była w 1571 r. interwencja księcia szczecińskiego Jana Fryderyka. Rozstrzygnięcie konfliktu było niekorzystne dla Polic – miasto musiało potwierdzić zwierzchnictwo Szczecina oraz zgodzić się na daniny na jego rzecz.

Zależność od Szczecina odbiła się negatywnie na rozwoju gospodarczym Polic. Sytuację poprawiła nieco decyzja księcia pomorskiego Bogusława X z 1482 r. zwalniająca Police z obowiązku utrzymania dworu książęcego podczas pobytu w mieście. W 1583 r. w Policach było 89 domów mieszkalnych. Liczba ta wzrosła w ciągu dziesięciu lat do 136. W mieście działało kilkanaście zakładów rzemieślniczych, a znaczna część ludności w dalszym ciągu zajmowała się rolnictwem i rybołówstwem. W I połowie XVI w. na Pomorzu święciła triumfy reformacja. W związku z tym podupadł klasztor w Jasienicy. Został on zlikwidowany w 1535 r.

Na początku XVI wieku podjęto przebudowę kościoła, przerwana przez pożar miasta w roku 1510. W cztery lata później (1514) został odbudowany, przyjmując formę późnogotyckiego halowego kościoła Mariackiego, któremu w 1735 r. zafundowano barokowy hełm wieży.

Ponieważ Police zabudowane były domami krytymi strzechą częste były pożary. Największe były w latach: 1510, 1540, 1596, 1603, 1650 i 1735. W pożarze w 1510 r. spłonął kościół Mariacki. W 1596 r. spłonęła 1/3, a w 1735 r. prawie całe miasto.

W początkach XV w. w Drogoradzu zaczęto wydobywać niskoprocentową darniową rudę żelaza. Prace wydobywcze kontynuowano tam także w XVII w. Żelazo wytapiano i przerabiano w tutejszych kuźniach, natomiast od połowy XVIII w. wysyłano do huty w Torgelow.

Katastrofalne skutki dla Pomorza Zachodniego miała wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Walki, przemarsze i stacjonowanie wojsk obu stron konfliktu – Cesarstwa Rzymsko-Niemieckiego i jego sojuszników oraz antycesarskiej koalicji – a także kontrybucje, doprowadziły do wielkich zniszczeń i wyludnienia nie tylko Pomorza, ale także większości terenów Cesarstwa. W 1638 r. w Policach było tylko 70 domów mieszkalnych.

W trakcie wojny trzydziestoletniej zmarł w 1637 r. Bogusław XIV, ostatni przedstawiciel dynastii Gryfitów. O spuściznę po Gryfitach rozpoczął się spór między Brandenburgią i Szwecją. Został on rozwiązany poprzez podział Pomorza ustalony w postanowieniach pokoju westfalskiego z 1648 r. Szwecja otrzymała Pomorze Przednie, Szczecin, Rugię, Wolin i Uznam, a Brandenburgia pozostała częścią Pomorza, z tym że do Polski powróciły Lębork i Bytów.

Ziemia Policka jeszcze długo po wojnie odczuwała jej skutki. W 1692 r. w Policach było jedynie nieco ponad sto samodzielnych gospodarstw domowych. W mieście mieszkało 31 rolników, 9 niciarzy, 2 kołodziejów, 2 krawców, 2 szewców, 24 rybaków, rzeźnik, cieśla okrętowy, 14 robotników dniówkowych, 2 balwierzy, 17 piwowarów, 13 gorzelników, lekarz, 3 burmistrzów, 2 skarbników i 4 rajców. Obszar miejski obejmował 485 mórg pól uprawnych, 196 mórg łąk, 1230 mórg lasów i 35 mórg stawów rybnych.

Tereny Ziemi Polickiej ucierpiały znacznie także podczas III wojny północnej. W 1721 r. na mocy postanowień pokoju w Nystad, kończącego wojnę, Szwecja utraciła na rzecz Prus południową część Pomorza Przedniego ze Szczecinem i Policami. Pozostałą część Pomorza Przedniego Prusy przejęły w 1815 r., na kongresie wiedeńskim.

W początkach XIX w. przeprowadzono w Prusach wielkie reformy. W 1807 r. zniesiono poddaństwo chłopów, a w roku 1811 został wydany edykt uwłaszczeniowy. W 1808 r. przeprowadzono reformę samorządową, zniesiono podział na miasta wolne i prywatne, odebrano organom miejskim (magistratom, senatom) kompetencje sądowe. Do kompetencji samorządu należało odtąd zagospodarowanie przestrzenne (np. wytyczanie ulic), opieka społeczna, szkolnictwo, sprawy porządkowe oraz policyjne. Dzięki tym reformom w 1808 r. Police uzyskały samodzielność. Umożliwiło to szybszy rozwój miasta i okolic. Powstawały liczne obiekty użyteczności publicznej: ratusz, szkoły, nowy kościół, port rzeczny na Łarpii. Uruchomiono przeprawę promową przez Odrę - Domiążę, łączącą Police i Świątą. Na przełomie XIX i XX wieku w Policach istniała stocznia rzeczna. W 1898 r. do Polic doprowadzono linię kolejową ze Szczecina, a w 1910 zbudowano linię do Trzebieży. Połączenia kolejowe miały korzystny wpływ na rozwój gospodarczy regionu.

W latach 1818-1939, obszar obecnego powiatu polickiego wchodził w skład powiatu rędowskiego z siedzibą w Szczecinie (*Landkreis Randow*). Powiat rędowski należał do rejencji szczecińskiej wchodzącej w skład prowincji Pomorze. Został on zlikwidowany w 1939 r. – Police wraz z okolicami zostały przyłączone do Szczecina.

W związku z przygotowaniami III Rzeszy do wojny, co wiązało się z przewidywanymi trudnościami z dostępem Niemiec do ropy naftowej, w Policach została wybudowana w latach 1937-1940 fabryka benzyny syntetycznej. Fabryka ta (*Hydrierwerke Pölitz – Aktiengesellschaft*) była jedną z 12 tego typu fabryk koncernu IG Farben Industrie. Produkcja benzyny odbywała się według procesu technologicznego Bergiusa, polegającego na katalitycznym uwodornianiu pod ciśnieniem wysokowrzących olejów, smoły, oraz węgla brunatnego. Proces ten umożliwiał przekształcenie węgla w benzynę syntetyczną z wydajnością sięgającą 97%. W 1943 r. zakład w Policach produkował 15% niemieckich paliw syntetycznych, czyli ponad pół miliona ton. Były to benzyny dla lotnictwa, olej

napędowy dla marynarki oraz benzyny, oleje i smary dla czołgów i samochodów. Fabryka dostarczała także półproduktów dla przemysłu farmaceutycznego. W polickich zakładach zatrudniano więźniów obozów koncentracyjnych oraz robotników przymusowych. W czasie wojny zginęło tu 13 tysięcy więźniów, w tym 9 tysięcy Polaków.

Police zostały zdobyte 26 kwietnia 1945 r. przez oddziały radzieckiej 321 dywizji piechoty (116 korpusu armijnego z II armii uderzeniowej) oraz 8 pułku piechoty wojska polskiego dowodzonego przez płk. H. Lisowskiego. Po przejściu terenów dzisiejszego powiatu polickiego Sowietci ustanowili tu tzw. Enklawę Policką, która służyła jako punkt przerzutowy wywożonych w głąb ZSRR łupów wojennych. Dopiero we wrześniu 1946 r. miasto i okolice zostały przekazane administracji polskiej. Tereny te weszły w skład szczecińskiego powiatu ziemskiego z siedzibą władz w Szczecinie.

Dla powojennego rozwoju Polic oraz całego regionu największe znaczenie miała budowa wielkich zakładów nawozów sztucznych w połowie lat 60. W 1964 r. na terenach dawnego osiedla Kuźnice, na północ od Starego Miasta, rozpoczęto budowę zakładów azotowo-fosforowych. Fabryka ruszyła w 1969 r. Zakłady Chemiczne Police należące do Grupy Azoty są dziś jednymi z największych zakładów przemysłu chemicznego w Polsce.

W 1999 r. w wyniku reformy administracyjnej rządu Jerzego Buzka restytuowano powiaty jako II, pośredni między województwem i gminą, stopień podziału administracyjnego kraju. W ramach tej reformy utworzono powiat policki. Siedzibą Starostwa Powiatowego są Police..

3.2. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU POLICKIEGO

3.2.1. NAJCENNIEJSZE ZABYTKI POWIATU POLICKIEGO

Gmina Police

Do najcenniejszych zabytków powiatu polickiego należą budowle sakralne. Jedną z nich jest **gotycka kaplica znajdująca się w Policach** przy Placu Chrobrego. Kaplica ta stanowi relikw po XIII-wiecznym Kościele Najświętszej Marii Panny. Pozostałą część kościoła rozebrano pod koniec XIX w. Kaplica wzniesiona jest z cegły na kamiennym fundamencie z głazów narzutowych. Przekryta jest ceramicznym dachem dwuspadowym, równoległym do osi dawnego kościoła. W elewacji wschodniej i zachodniej umieszczono po jednym ostrołukowym oknie pomiędzy dwoma ostrołukowymi blendami. W szczytach znajdują się także blendy. W elewacji południowej mieści się ostrołukowy portal oraz ostrołukowe okno i trzy bogato zdobione blendy w układzie arkadowym.

Elewacja północna zawiera trzy ostrołukowe blendy – być może zamurowane otwory okienne – oraz zamurowany otwór wejściowy.

Największą świątynią w **Policach** jest neogotycki kościół **pw. Niepokalanego Poczęcia NMP** zbudowany w 1894 r. z cegły, na planie krzyża łacińskiego. Ma trzy nawy tworzące halę oraz transept i prezbiterium zamknięte pięciobocznie. Budowla ma długość 42,4 m oraz szerokość 20,4 m, bez skrzydeł transeptu. Od północy do korpusu kościoła przylega zakrystia. Od strony wschodniej wznosi się ceglana wieża o wysokości 64 m, przykryta ostrołukowym hełmem założonym na rzucie ośmioboku. Po obu stronach wieży, w narożnikach korpusu kościoła, wznoszą się dwie wieżyczki zawierające klatki schodowe. W czasie działań wojennych uszkodzony został dach świątyni. Remont trwał do 1951 r. W wyposażeniu kościoła znajduje się m.in.: krzyż św. Franciszka z Asyżu (w prezbiterium). W oknach świątyni znajdują się witraże przedstawiające Matkę Boską oraz świętych: Jana z Dukli, Alberta Chmielowskiego, Rafała Kalinowskiego, Faustynę Kowalską, królową Jadwigę i księżną Kingę.

W **Jasienicy**, która dawniej była odrębną wsią, a dziś jest dzielnicą Polic, znajdują się dwa cenne zabytki sakralne związane z zakonem augustianów – **kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła oraz ruiny klasztoru augustianów**. Kościół został erygowany w 1299 r., a około 1400 r. rozbudowany do ceglanej jednonawowej trzyprzęsłowej hali. W 1735 r. została wzniesiona wieża w konstrukcji ryglowej, która wieńczy zachodnią fasadę. Klasztor został wzniesiony w XIV w. na Wzgórzu Maryjnym. Do dziś z tego cennego zabytku zachowały się mury obwodowe. Istnieją plany odbudowy klasztoru.

Barokowy, o konstrukcji ryglowej, **kościół pw. Narodzenia NMP w Niekłończycy** wzniesiono w 1778 r. Jest to świątynia salowa zbudowana w konstrukcji ryglowej, przekryta ceramicznym dachem namiotowym. Zbudowano ją na planie prostokąta o ściętych narożach. W centralnej części dachu wznosi się drewniana sygnaturka na rzucie kwadratu, z hełmem zakończonym kulą z krzyżem. W jednoprzestrzennym wnętrzu znajduje się z drewniana empora wsparta na 10 słupach oraz cenne wyposażenie – klasycystyczny ołtarz, neogotycka chrzcielnica oraz żyrandole z XIX w. Świątynia powstała z fundacji króla pruskiego Fryderyka II.

W **Pilchowie** znajduje się **kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP**, zbudowany z granitu na przełomie XIII i XIV w. W XIX w. kościół został przebudowany – podwyższono nawę, dobudowano absydę i kruchtę, przemurowano otwory okienne, nadając świątyni cechy

neoromańskie. Przy kościele stoi drewniana dzwonnica z XIX w. Zachowały się pochodzące z XIII w. fragmenty kamiennych murów kościelnych.

Granitowy, późnogotycki **kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Przesącinie** wzniesiono w 1493 r. na miejscu rozebranej drewnianej świątyni. Pierwotnie należał do klasztoru kartuzów z Grabowa, a po reformacji stał się zborem luterańskim. Z 1740 r. pochodzi barokowa drewniana wieża z hełmem z ośmioboczną latarnią. Do najcenniejszych elementów wyposażenia kościoła należy barokowy ołtarz z XVII w.

Barokowy ryglowy **kościół w Tatyni** zbudowany został pod koniec XVII w. Wzniesiony na planie prostokąta, od strony prezbiterium zamknięty jest trójbocznie. Ściany są osadzone na kamienno-ceglanym fundamencie i podwalinie. Korpus przekryty jest ceramicznym dachem dwuspadowym, od strony prezbiterialnej trójdzielnym. W ścianie północnej znajduje się wejście do świątyni. Okna tworzą okalający świątynię wieniec, usytuowany w najwyższej partii ścian, pomiędzy ostatnim rygłem i oczepek. Nad zachodnim skrajem bryły kościoła wznosi się drewniana wieża osadzona w więźbie dachowej. Wieża zbudowana jest w konstrukcji szkieletowej na rzucie kwadratu. Kryta jest czterospadowym dachem zwieńczonym ostrosłupowym hełmem z kulą i krzyżem. Jednoprzestrzenne wnętrze posiada drewniany strop belkowany, wsparty na jednym słupie. Plac przykościelny otoczony jest kamienno-ceglanym murem z bramką. Na wyposażenie składają się m.in.: ołtarz z elementami barokowymi w części centralnej, drewniana empora muzyczna wsparta na czterech słupach oraz drewniana ambona z baldachimem.

Kościół w Trzebieży pw. Podwyższenia Świętego Krzyża został wzniesiony w 1745 r. na fundamentach rozebranego kościoła zbudowanego w 1359 r. z gładów polnych. Świątynia ma jedną nawę oraz drewnianą wieżę z barokowym hełmem z ośmioboczną latarnią, zwieńczoną iglicą i krzyżem na kuli. Na wieży zawieszono dwa dzwony: z 1664 i 1729 r. Wyposażenie kościoła jest współczesne.

Gmina Kolbaskowo

Kościół pw. św. Stanisława Kostki w Barniślawie wzniesiono w XIII-XIV w. na planie prostokąta o wymiarach 16,8 x 8,4 m. Zbudowany jest z granitowej kostki. Zachował się blendowany gotycki szczyt wschodni. Z okresu przebudowy w II połowie XIX w. pochodzi portal zachodni i ceglane uzupełnienia korony murów, a także przemurowanie elewacji wschodniej: zamurowanie

ostrołukowego okna oraz wybicie nowego z ceglanymi obramieniami. Wymieniono wtedy także stropy i posadzkę. Korpus kościoła pokryty jest ceramicznym dachem dwuspadowym. Kościół i cmentarz przykościelny otoczony jest kamiennym murem z bramami.

Romański kościół pw. NMP Wspomożycielki Wiernych w Będargowie został zbudowany w XIII w. Korpus świątyni ma formę salową, na planie prostokąta. Pierwotnie posiadał wieżę, później rozebraną. Przebudowy w latach 1690, 1701, 1786, 1863 oprócz rozbiórki wieży, po której pozostały dwie przypory zachodnie, oraz zakrystii, niemal całkowicie zatarły romańską architekturę świątyni: zniszczono romańskie okna, zamurowano portale południowy i północny. Przebudowano także blendowany i oskarpowany szczyt wschodni. Ocalał natomiast ceglany, ostrołukowy portal zachodni. Świątynia kryta jest dwuspadowym dachem ceramicznym. Kościół wraz z cmentarzem otoczony jest kamiennym murem z bramami. Wyposażenie składa się z XIX-wiecznej chrzcielnicy, ambony, ołtarza i prospektu organowego. Obok kościoła została zbudowana drewniana dzwonnica.

Kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Bobolinie wzniesiono w końcu XV w. z kamienia narzutowego na rzucie prostokąta. Korpus świątyni jest orientowany, ma formę jednonawowej sali. Podczas przebudowy w 1895 r. elewacje otynkowano oraz poszerzono otwory okienne. Została także rozebrana wieża, której konstrukcja została zagrożona przez pęknięcia w ścianach. W trakcie odbudowa po zniszczeniach wojennych przemurowano okna – niektóre zamknięto półkoliście, inne łukiem odcinkowym – oraz wzniesiono zakrystię krytą dachem pulpitowym. Nawa świątyni przekryta jest drewnianym płaskim stropem. Dwuspadowy dach pokryty jest ceramicznymi dachówkami. Dach od strony prezbiterium zamknięty jest wielobocznie. Kościół zwieńczony jest sygnaturką z hełmem z kulą i krzyżem. Świątynia wraz z terenem dawnego cmentarza otoczona jest kamiennym murem.

Kościół pw. św. Stanisława Kostki w Kamieńcu zbudowano w XIII w. z ciosanego kamienia. Jest to budowla salowa, orientowaną, bez chóru, z dobudowaną od zachodu wieżą. Wieża wzniesiona na planie prostokąta przekryta jest, podobnie jak nawa, dwuspadowym dachem. Wieńczy ją drewniana kondygnacja na planie kwadratu z ostrosłupowym hełmem. Nawa i wieża nakryte są ceramicznym dachem dwuspadowym, natomiast hełm wieży – ocynkowaną blachą. W elewacji wieży znajduje się ostrołukowy portal główny. W ścianie południowej i północnej również usytuowano ostrołukowe portale. Kościół został w czasie wojny poważnie zniszczony. Odbudowy dokonano dopiero w 1978 r. Na wyposażenie świątyni składają się m.in.: ołtarz z XVIII w., empora chórowa z

malowanymi scenami biblijnymi z 1750 r., epitafium z drewna z 1729 r., obraz ukrzyżowania z 1700 r. oraz misa chrzcielna z 1693 r.

Kościół w Karwowie wzniesiono w II połowie XIII w formie budowli salowej, na rzucie prostokąta, bez chóru i wieży. Budowla została wykonana z granitu. Ostrołukowy portal zachodni zastąpiono portalem o prostych ościeżach w obramieniu ceglanym. Z portalu południowego przetrwała jedynie część. Podczas przebudowy w 1896 r. powstała wieża przy zachodnim narożniku elewacji północnej. Podczas walk w 1945 r. kościół uległ zniszczeniu i popadł w ruinę. Zachowały się: większa część murów obwodowych, wczesnogotycki portal, część wschodniego szczytu oraz neogotycka wieża. Wieża zbudowana jest w przyziemiu na rzucie kwadratu, wyżej jest ośmioboczna. Zwieńczona jest stożkowym hełmem. Nie zachowało się wyposażenie kościoła.

Kościół pw. Św. Trójcy w Kolbaskowie jest późnoromańską budowlą salową na rzucie prostokąta. Elewacje ścian zbudowane są z granitu. Elewacja wschodnia ma układ trzech wąskich, ostrołukowych okien, z których środkowe jest nieco wyższe. Szczyt ozdobiony jest blendą w obramieniu ceglanym. Do elewacji zachodniej dobudowano w XVIII w. masywną, niewiele węższą od nawy, wieżę, nakrytą płaskim dachem namiotowym. W wieży znajduje się wejście do kościoła. Otwór wejściowy portalu południowego został zamurowany. Nawa przekryta jest ceramicznym dachem dwuspadowym. Wewnątrz kościół posiada drewniany strop. Wystrój kościoła jest w nowożytny, oprócz gotyckiej empyry chórowej, wspartej na dwóch filarach. Barokowy ołtarz główny pochodzi z XVIII w..

Ruiny niewielkiego, romańskiego **kościół w Moczyłach** pochodzą z około połowy XIII w. Była to budowla salowa, orientowana, wzniesiona na rzucie prostokąta, bez chóru i wieży. Ściany i szczyty wzniesiono z kamienia narzutowego. Otwory okienne posiadały ceglane obramienia. Elewacje wewnętrzne były otynkowane i pokryte częściowo polichromią. Nawa kryta była drewnianym, płaskim stropem i dwuspadowym dachem ceramicznym. Dwa portale wykonane były z ciosów granitowych. Do dziś zachował się jedynie fragment portalu południowego. Elewacja zachodnia zachowała się prawie w całości, ze szczytem i otworem wejściowym. W ścianie wschodniej zachowało się w całości tylko okno środkowe. Ściany południowa i północna przetrwały w formie szczątkowej. Wyposażenie nie zachowało się.

Kościół w Pargowie wzniesiono na początku XIV w. Była to świątynia salowa na rzucie prostokąta, bez chóru i wieży, posiadająca cechy przejściowe romańsko-gotyckie. Elewacje ścian i szczytów

wykonano z granitu. Obecnie kościół znajduje się w ruinie. Zachowały się mury obwodowe, z wyjątkiem wschodniej części ściany północnej, oraz trzy portale. Portal w elewacji południowej ma pierwszy uskok wykonany w formie trójliścia koniczyny, drugi w formie ostrołukowej. W elewacji północnej oba uskoki portalu są ostrołukowe. Portal zachodni został w XIX w. przekształcony w neogotyckie epitafium z piaskowca. W tympanonie portalu umieszczono herb rodu von Blumenenthal. Po obu stronach portalu znajdowały się arkady, z których zachowały się tylko te po północnej stronie ściany. W ścianie południowej znajdują się cztery okna romańskie, natomiast po stronie północnej są tylko dwa okna. Szczyt wschodni ozdobiony jest dwoma blendami ostrołukowymi ze ślepą rozetą po środku. Kościół przed zniszczeniem miał płaski strop oraz ceramiczny dach dwuspadowy. Cmentarz przykościelny otoczony jest kamiennym murem.

Kościół w Smolecinie pochodzi z XIII/XIV w. Była to świątynia salowa wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 15,6 x 9,2 m. Ściany wzniesiono z kamieni narzutowych, obramienia okien i drzwi były zdobione cegłą. Na przełomie XVII i XVIII wieku do elewacji dobudowano drewnianą wieżę krytą barokowym hełmem. Prawdopodobnie wówczas kościół otynkowano. Świątynia kryta była ceramicznym dachem dwuspadowym. Kościół popadł w ruinę w latach 50. i 60. Zachowały się fragmenty murów, dwa granitowe ostrołukowe portale w elewacji południowej, jeden obecnie zamurowany, a drugi przekształcony w duży późnogotycki portal ostrołukowy w obramieniu ceglanym. Z głównego wejścia do świątyni zachowały się jedynie fragmenty ostrołukowego portalu uskokowego. Przetrwał w całości tylko jeden otwór okienny (w elewacji południowej) oraz fragmenty trzech okien w elewacji wschodniej. Wyposażenie kościoła nie zachowało się.

Późnogotycki **Kościół pw. Matki Bożej Fatimskiej w Stobnie** zbudowano prawdopodobnie w XVI w. Jest to świątynia salowa, orientowana. Wzniesiono ją na planie prostokąta z półkolistą apsydą od wschodu i wieżą na planie kwadratu od zachodu. Elewacje wykonane są z kamieni narzutowych. Cegła zastosowana jest w otynkowanych obramieniach portalu i okien w gzymsie wieńczącym ściany. W elewacji północnej znajdują się dwa gotyckie okna ostrołukowe. Zakrystia kryta dachem pulpitowym, z oknami i wejściem od wschodu, pochodzi z okresu powojennego. Apsyda wschodnia pełniąca ma trzy okna, dwa ostrołukowe, środkowe o łuku półkolistym. Elewacja południowa posiada dwa okna oraz boczne wejście do świątyni, powstałe w wyniku przebudowy trzeciego okna. Główne wejście – przez jednuskokowy portal o łuku półkolistym – znajduje się w wieży. Wieża przekryta jest dachem płaskim z wielobocznym szpicem zakończonym kulą i krzyżem. Świątynia pokryta została blaszanym dachem dwuspadowym. Teren kościelny otoczony jest kamiennym murem. Wyposażenie świątyni nie zachowało się.

Kościół w Warzemicach powstał w XIII w. Była to budowla salowa, murowana z kamieni narzutowych, wzniesiona na planie prostokąta o wymiarach 14 x 10,3 m. W XVIII w. podczas rozbudowy kościoła uszkodzono wieżę, co doprowadziło do jej rozbiórki. Z tamtego okresu pochodziła prawdopodobnie sygnaturka w konstrukcji ryglowej, wieńcząca zachodnią część dachu. Sygnaturka miała barokowy spiczasty hełm z kulą i wiatrowskazem. Świątynia została uszkodzona podczas ostatniej wojny, a następnie rozebrana. Zachowały się jedynie zarośnięte fundamenty kościoła oraz kamienie pochodzące z rozbiórki.

Gmina Dobra

Pierwotny **kościół w Bezzreczu** wzniesiono w II połowie XIII w. W 1480 r. świątynię spaliły wojska brandenburskie. Obecny kościół **pw. Maryi Królowej Różańca Świętego** powstał sześć lat po pożarze, z inicjatywy chłopów z Bezzrecza. Jest to świątynia orientowana, zbudowana z kamieni narzutowych, kryta ceramicznym dachem dwuspadowym. W południowej elewacji znajduje się gotycki ostrołukowy portal. W latach 90. XIX w. kościół został przebudowany. Wzniesiono wówczas ceglana neogotycką wieżę, zwieńczoną ostrosłupowym czworobocznym hełmem z krzyżem na szczycie. W tym czasie przebudowano także wschodni szczyt kościoła.

Kościół pw. św. Antoniego w Buku zbudowano w XIII w. na rzucie prostokąta, bez prezbiterium. Główne wejście do kościoła prowadziło przez ostrołukowy portal w zachodniej elewacji, zachowany do dziś, lecz nie użytkowany. W XVI w. wzniesiono wieżę, pod którą poprzez odgródzenie ceglana ścianą utworzono kruchtę. W XVIII w. przebudowano zakrystię, wznosząc nad nią emporę z piecem z ozdobnych kafli. W połowie XIX w. zamurowano otwory okienne i wybito nowe, dwa w ścianie wschodniej i cztery w ścianie południowej, a także utworzono nowe wejście do świątyni w południowej ścianie.

Kościół parafialny pw. Matki Bożej Królowej Świata w Dobrej został wzniesiony około 1250 r. na rzucie prostokąta z kamieni granitowych.. Świątynia jest orientowana, bez wyodrębnionego prezbiterium i bez wieży, pokryta dwuspadowym dachem. W 1770 r. przebudowano okna w ścianie wschodniej, dobudowano kruchtę do zachodniego narożnika elewacji południowej, a wewnątrz przykryto drewnianym stropem belkowym. W 1875 r. powstały dwa szczyty schodkowe, zbudowane z cegły, powiększono otwory okienne i nadano im ostrołukową, neogotycką formę, w obramowaniu z cegły. Okna w elewacji wschodniej zamurowano, natomiast w zachodniej elewacji przebito dwa nowe okna, zwieńczone także ostrołukowo, a do zachodniego narożnika północnej

elewacji dobudowano kruchtę o takich samych gabarytach jak w kruchcie barokowej, która służyła jako krypta. W pierwotnej formie zachował się dwuuskokowy portal zachodni zwieńczony ostrym łukiem. Zachował się barokowy ołtarz, drewniane, barokowe epitafium Bogusława Ernesta von Ramin z ok. 1730 r. Po wschodniej stronie kościoła znajduje się wolnostojąca dzwonnica.

Kościół w Koście wzniesiony w XIX w., ma formę salową, bez wyodrębnionego prezbiterium. Jest zbudowany z cegły na rzucie prostokąta. Świątynia, choć bez większych zniszczeń przetrwała wojnę, w okresie powojennym popadła w ruinę. W ostatnich latach świątynia została odbudowana i pełni rolę kościoła filialnego parafii w Dołujach.

Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej w Mierzynie został zbudowany w XIII w. z ciosów kamiennych, na planie prostokąta, bez wydzielonego prezbiterium. Przekryty jest dwuspadowym dachem ceramicznym. Kościół reprezentuje styl przejściowy pomiędzy romańszczyzną i gotykiem. W 1637 r. świątynia została uszkodzona przez pożar. Spłonęła wtedy m.in. drewniana wieża. Odbudowa zakończyła się w 1644 r. Postawiono wówczas istniejącą do dziś 48-metrową drewnianą wieżę przykrytą stożkowym hełmem zwieńczonym kulą i krzyżem. Z wyposażenia zachowały się m.in.: barokowy ołtarz główny z początku XVIII w., ambona z początku XVIII w. oraz neobarokowa empora organowa z końca XIX w.

Barokowy **kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbe w Stolcu** został zbudowany w latach 1731-1735 w miejscu poprzedniego XVI-wiecznego kościoła. Jest to budowla salowa, orientowana, wzniesiona na rzucie prostokąta, przekryta ceramicznym dachem dwuspadowym. Ściany o kamienno-ceglanym fundamencie zbudowano z cegły. Elewacje południowa, wschodnia i północna mają duże okna zamknięte łukami odcinkowymi. Wnętrze nakryte płaskim, drewnianym stropem. Do elewacji zachodniej przylega wieża, której szersza, dolna kondygnacja zbudowana jest z cegły, natomiast górna, ma konstrukcję szkieletową o rzucie kwadratu. Wieża była dawniej zwieńczona barokowym hełmem z podwójną latarnią. Obecnie nakryta jest dachem namiotowym. Oryginalne wyposażenie nie zachowało się. o szachulcowej wieży Na cmentarzu przykościelnym znajduje się pomnik nagrobny Jürgena Bernarda Wilhelma von Ramin (1764 -1792), ufundowany w 1793 r. Cmentarz przykościelny otoczony jest wysokim kamienno-ceglanym murem z barokową bramą wjazdową, zwieńczoną płyciną z kartuszem herbowym rodziny von Ramin.

Kościół w Wąwelnicy wzniesiono w drugiej połowie XIII w. z kamienia narzutowego i cegły na rzucie prostokąta. Jest to świątynia salowa, kryta blaszanym dachem namiotowym. W XVIII w.

została przebudowana. Powiększono i zmieniono obramienie wszystkich, z wyjątkiem dwóch, otworów okiennych. Ceglany, ostrołukowy portal południowy został zamurowany. Nad zachodnim skrajem nawy nadbudowana jest kwadratowa, odeskowana wieża zwieńczona latarnią i barokowym, kopulastym hełmem z iglicą. Od strony północnej kościoła znajduje się dobudowana zakrystia kryta dachem pulpitowym. Teren dawnego cmentarza przykościelnego otoczony jest fragmentami kamienno-ceglanego muru z XVII-XVIII wieku, z portalem wejściowym. Z pierwotnego wyposażenia zachowała się jedynie barokowa ambona.

Kościół pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Wolczkowie zbudowano w XIII w. Jest to świątynia orientowana, salowa, na rzucie prostokąta, bez wyodrębnionego prezbiterium. Wymurowany z kwadr granitowych korpus kościoła, kryty jest stropem belkowanym i ceramicznym dachem dwuspadowym. Na fasadzie wschodniej zachowały się ślady trzech wąskich okien ostrołukowych, które zostały zamurowane. W szczycie tej fasady znajdują się cztery okna szczelinowe oraz blendy w obramieniu ceglany (środkowa w kształcie krzyża łacińskiego). Elewacje północna i południowa mają okna ostrołukowe o ceglanych ościeżach. W 1865 r. dobudowano do elewacji zachodniej ceglaną wieżę, założoną na rzucie kwadratu. Wieża zwieńczona jest czworobocznym, szpiczastym hełmem z latarnią. Cmentarza przykościelny otoczony jest ceglany murem z bramą i furtami. Na wyposażenie kościoła składa się m.in. manierystyczna misa chrzcielna z XVII wieku, XVII-wieczny barokowy ołtarz, XVIII-wieczna rzeźby anioła chrzcielny i Chrystusa Zmartwychwstałego, XIX-wieczne neogotyckie ambona i empora organowa z czynnym instrumentem oraz klasycystyczna chrzcielnica.

Gmina Nowe Warpno

Kościół św. Huberta w Nowym Warpnie-Karsznie powstał prawdopodobnie w 1793 r. Korpus świątyni zbudowany w technice ryglowej na rzucie prostokąta kryty jest ceramicznym dachem dwuspadowym; posiada prosto zamknięte prezbiterium. W ścianie północnej i południowej znajdują się po dwa prostokątne okna. W XIX w. dobudowano neogotycką ceglaną wieżę na planie kwadratu. Dwukondygnacyjna wieża zwieńczona jest czterema sterczynami i ośmioboczną wieżyczką z ostrosłupowym hełmem z chorągiewką. W wieży znajduje się wejście do kościoła ozdobione ostrołukowym portalem. Po wojnie kościół popadł w ruinę. W latach 1994- 1998 odbudowano go jako świątynię filialną parafii w Nowym Warpnie. Wnętrze posiada strop płaski, drewniany. Wyposażenie kościoła współczesne.

Kościół Wniebowzięcia NMP w Nowym Warpnie został wzniesiony w XV w. jako świątynia salowa z zamknięciem trójbocznym i wejściem od strony zachodniej. Ściany zbudowane zostały z cegły na fundamencie z granitu. Ostrołukowe okna usytuowane są między przyporami. Wejścia ozdobione portalami umieszczone są po obu bokach nawy. Kościół przekryty jest ceramicznym dachem dwuspadowym. W 1693 r., po pożarze, świątynię przebudowano – do zachodniej elewacji dostawiono wieżę. Wieża posiada sklepienie krzyżowe. W XIX w. została przebudowana w stylu neogotyckim – szczyt został zwieńczony spiczastym hełmem z kulą. W XVIII w. do północnej ściany kościoła dobudowano zakrystię. Na wyposażenie świątyni składają się m.in.: barokowy ołtarz z obrazem Ukrzyżowania i Ostatniej Wieczerzy z 1704 r., XVII-wieczna ambona z płaskorzeźbą ewangelistów i baldachimem, obraz Sądu Ostatecznego oraz anioł z chrzcielnicą z XVIII w.

Kościół Matki Bożej Częstochowskiej w Warnołęce wybudowano w XVIII w. na planie prostokąta, od wschodu zamkniętego trójbocznie. Ściany w konstrukcji szkieletowej postawiono na fundamentach z kamienia i podwalinie, w której zostały osadzone drewniane słupy. Korpus kościoła przekryty jest ceramicznym dachem dwuspadowym. Okna szczelinowe znajdują się w elewacjach północnej i południowej. Nad zachodnim skrajem nawy wzniesiono wieżę o konstrukcji szkieletowej, zwieńczoną hełmem w kształcie ostrosłupa z kulą i krzyżem. Wnętrze kościoła przykryte jest stropem drewnianym. Od strony północnej znajduje się dobudowana zakrystia na planie kwadratu. Wejście do kościoła znajduje się w wieży. Na wyposażenie składa się m.in. cynowy świecznik z 1740, empora chórowa oraz dzwon spiżowy z 1727 r. na wieży.

Zespoły dworsko-palacowo-parkowe

Ważną rolę dla utrzymania tożsamości i ciągłości kulturowej powiatu polickiego odgrywają zespoły dworsko- i palacowo-parkowe. Przetrwało kilkanaście takich zespołów lub ich elementów składowych. Niestety tylko w sześciu z nich zachowały się dwory i pałace.

Zespół pałacowo-parkowy w Stolcu

Pałac zbudowano w latach 1721-1727 w stylu barokowego klasycyzmu. Jest to budynek dwukondygnacyjny, murowany, przykryty dachem mansardowym, usytuowany w parku, którego główna oś rozciąga się równoleżnikowo od wsi Bolków, na wzniesieniu opadającym w stronę jeziora Stolsko. Reprezentuje typ założenia *entré cour et jardin*. Na tympanonie nad portykiem pałacu widnieją herby dawnych właścicieli – von Raminów. Główną oś założenia wyznacza prowadząca od wschodu do zespołu pałacowego aleja lipowa, której kontynuacją w parku jest

aleja kasztanowa prowadząca przez podłużny dziedziniec aż do kolistego gazonu przed reprezentacyjnym wejściem do pałacu. Brama wjazdowa do pałacu ma kute motywy roślinne z wplecionymi inicjałami właściciela, a wejście zdobią dwa kamienne jelenie. Po zachodniej stronie pałacu, znajdującej się na terenie Niemiec, główną oś tworzy także aleja lipowa, która biegnie w kierunku kompleksu lasów stoleckich, gdzie w XIX w. powstał krajobrazowo-naturalistyczny park obejmujący lasy, łąki i jeziora. W polskiej części parku występują graby, świerki, lipy i cisy, w tym cis „Barnim” o obwodzie pnia 290 cm. Nie zachowało się wyposażenie wnętrza pałacu, z wyjątkiem dębowych schodów oraz części sztukaterii i plafonów. W skład zespołu wchodzi także kilka ceglano-kamiennych i ryglowych budynków mieszkalnych i gospodarczych, pochodzących z XVIII w. (stajnia z 1734 i obora z 1735) i przełomu XIX i XX w. Pałac wraz z przyległym parkiem jest własnością Starostwa Powiatowego w Policach.

Zespół dworsko-parkowy w Ostoi

Klasycystyczny dworek w Ostoi zbudowano w 1825 r. W latach 60. XIX w. dobudowano do niego piętrowe skrzydło, wzniesione w stylu angielskiego neogotyku. Park dworski został powiększony na przełomie XIX i XX w. Obejmuje różnorodny drzewostan w tym m.in. jodłę kaukaską, daglezie zieloną, świerk pospolity, modrzew, mahoń, olszę czarną i wierzbę białą. W pobliżu parku znajdują się zabudowania folwarczne. Właścicielem obiektu jest Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny.

Zespół dworsko-parkowy w Rajkowie

Pałac w Rajkowie jest budynkiem piętrowym wzniesionym w 1910 r. w stylu eklektycznym z elementami neogotyku i neorenesansu. Zbudowany jest na rzucie prostokąta z mansardowym dachem i gankiem wspartym na dwóch kolumnach jońskich. Elewacja południowa przecięta jest półokrągłym ryzalitem zwieńczonym tarasem. Dwór otoczony jest angielskim parkiem krajobrazowy z XIX w., o powierzchni 1,45 ha, w którym występuje wiele cennych drzew, m.in. dębów, klonów, buków, lip, grabów i platanów. W parku znajduje się staw.

Zespół pałacowo-parkowy w Brzózkach (Trzebieradzu)

Pałac zbudowany został na terenie parku o obszarze 6,19 ha z II połowy XIX w., mieszczącego pierwotnie ośrodek wypoczynkowy generalicji niemieckiej. Park zawiera niezwykle cenne ponad stuletnie okazy dendrologiczne, m.in.: ostrokrzew kolczasty, świerk sitkajski, jodła olbrzymia, jodły greckie i kaukaskie, cyprysik nutkajski, modrzewie europejskie i japońskie, orzesznik pięciolistny, skrzydłorzech kaukaski, dąb kaukaski, dąb bezszypułkowy (395 cm obwodu), klon srebrzysty, buki

czerwonolistne, brzozy brodawkowe. W parku znajdują się pozostałości po sztucznej grocie. Pałac został ufundowany przez cesarza Wilhelma II z przeznaczeniem na sanatorium dla zasłużonych oficerów niemieckiej marynarki wojennej. Zbudowany został na rzucie prostokąta w stylu historyzmu z elementami neoklasycystycznymi. Jest to budynek dziewięcioosiowy, piętrowy z dwoma skrzydłami bocznymi. Wejście główne z reprezentacyjnymi schodami i gankiem z balkonem wsparte jest na sześciu kolumnach. Część środkowa w formie ryzalitu wznosi się trójkątnym tympanonem ponad korpus pałacu. Kubatura pałacu sięga 7150 m³, a powierzchnia 900 m². W obręb zespołu wchodzi także dawny budynek mieszkalny służby i ujeżdżalnia, stajnia i wozownia.

Pałac w Nowym Warpnie-Karsznie

Pałac wzniesiony został w 1898 r. nad brzegiem Jeziora Nowowarpieńskiego w stylu neorenesansu francuskiego. Jest budowlą jednopiętrową, podpiwniczoną, przykrytą mansardowym dachem z lukarnami. Fasadę frontową przecina w osi centralnej ryzalit, a w fasadzie tylnej dwa boczne ryzality. Pomiędzy ryzalitami elewacji tylnej znajduje się rozległy taras wsparty na arkadach. Elewacje pałacu zdobione są gzymsami, opaskami okiennymi, półkolumnami i pilastrami. Na elewacji frontowej znajduje się herb rodziny Enckevort. Obok elewacji północnej wznosi się trzykondygnacyjna wieża na rzucie kwadratu. Dach, pierwotnie był kryty łupkiem, obecnie – blachą. Wyposażenie ruchome pałacu nie zachowało się.

Pałac w Leśnie Górnym

Pałac w Leśnie Górnym wzniesiono w latach 90. XIX w. w stylu neogotyckim z formami eklektyzmu. Jest to budynek trójkondygnacyjny o elewacjach podzielonych symetrycznie otworami okiennymi, zbudowany z otynkowanej czerwonej cegły. Przekryty jest czterospadowym dachem. Posiada narożną wieżę. Obecnie budowla jest odrestaurowana i stanowi własność prywatną.

Większość dawnych zespołów pałacowo- i dworsko-parkowych przetrwała w stanie szczątkowym. Ocalały z nich jedynie parki. Wśród nich parki w Bezrzeczu, Dobrej, Kościecinie, Rzędzinach, Skarbimierzach, Kurowie i Przylepie zostały wpisane do rejestru zabytków.

Zespoły urbanistyczne i ruralistyczne

Najcenniejszym zespołem urbanistycznym w powiecie polickim jest Stare Miasto w Nowym Warpnie. Jego układ przestrzenny ma genezę średniowieczną. Zachowały się budynki historyczne o formach charakterystycznych dla zabudowy małomiasteczkowej Pomorza Zachodniego. Rozplanowanie miasta uwzględnia zasady kompozycji, czego przejawem są otwarcia szczelinowe

na budynek kościoła, stwarzające efekt placyków rozwarcia zabudowy na skrzyżowaniach ulic. Ład przestrzenny podkreślony jest przez konsekwentne zastosowanie pierzejowej zabudowy kamienicowej. Do najcenniejszych obiektów na terenie nowowarpieńskiego Starego Miasta należą: późnogotycki, XV-wieczny kościół, przebudowywany w późniejszych stuleciach, unikatowy ratusz z 1697 r., o konstrukcji szkieletowej, ryglowe budynki z przełomu XVIII/XIX w. (kamienica przy rynku – Pl. Zwycięstwa 3, oraz chałupa przy ul. Kościelnej 2). Dominuje zabudowa murowana z przełomu XIX/X w.

Do najlepiej zachowanych układów ruralistycznych należą:

ulicowa wieś Brzózki, założona w ramach tzw. kolonizacji fryderycjańskiej;

Niekłóńczyca, gdzie granice zabytkowego układu przestrzennego wyznacza zewnętrzna linia zabudowy w głębi działek;

Przęsocin – zabudowa wzdłuż ulic: Kościelnej, Centralnej i Szczecińskiej;

Trzebież – miejscowość rybacka o zachowanym układzie przestrzennym zawartym między ulicami: WOP, Kościuszki i Rybacką;

Ważnym elementem krajobrazu powiatu są wsie zachowane w swoich historycznych układach przestrzennych wraz z oryginalną ceglana zabudową, charakterystyczną dla regionu Pomorza Zachodniego:

Dołuje, Grzeczka, Rzędziny, Stolec, Wołczkowo, Kamieniec, Kołbaskowo, Ostoja, Przylep, Siadło Górne, Smolęcín, a także zabudowania folwarczne w tym szczególnie Skarbimierzyc i Stolca.

3.2.2. WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH Z TERENU POWIATU POLICKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru, uporządkowane wg gmin i miejscowości⁶

Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu	Nr decyzji	Dawny nr rej.
Dobra Szczecińska	Bezzecze	cmientarz przykościelny	503	2014-04-04	Dz.5130.031.2014.AR	
Dobra Szczecińska	Bezzecze	kościół MB Różańcowej	503	1979-07-26	Kl.I.5340/39/79	873
Dobra Szczecińska	Bezzecze	park dworski	864	1979-07-20	Kl.I.5340/28/79	863

⁶ Na podstawie wykazu Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Dobra Szczecińska	Buk	cmentarz przykościelny	498	2013-12-30	Dz.5130.39.2013.AR	
Dobra Szczecińska	Buk	kościół św. Antoniego	498	1956-05-14	Kl.V.-0/75/56	93
Dobra Szczecińska	Dobra	kościół MB Królowej Świata	497	1956-07-30	Kl.V.-0/76/56	177
Dobra Szczecińska	Dobra	park dworski	541	1979-06-18	Kl.I.5340/32/79	867
Dobra Szczecińska	Kościno	cmentarz przykościelny	1136	1990-08-03	Kl.3-5340/123/90	1138
Dobra Szczecińska	Kościno	kościół (ruina)	1138	1990-08-03	Kl.3-5340/123/90	
Dobra Szczecińska	Kościno	park dworski	577	1979-06-21	Kl.I.5340/30/79	865
Dobra Szczecińska	Mierzyn	cmentarz przykościelny	477	2014-01-27	DZ.5130.02.2014.AR	
Dobra Szczecińska	Mierzyn	kościół MB Bolesnej	477	1956-07-31	Kl.V.-0/132/56	133
Dobra Szczecińska	Mierzyn	wiatrak koźlak	523	1965-12-22	Kl.20/21/65	544
Dobra Szczecińska	Rzędziny	park dworski	532	1979-07-26	Kl.I.5340/29/79	864
Dobra Szczecińska	Skarbimierzyce	park dworski	531	1979-06-21	Kl.I.5340/31/79	866
Dobra Szczecińska	Stolec	cmentarz przykościelny, pomnik Jurgena von Ramin	507	2000-05-16	DZ-4200/40/O/99/2000	36
Dobra Szczecińska	Stolec	kościół św. Maksymiliana Marii Kolbego	507	1963-01-22	Kl.20/5/63	380
Dobra Szczecińska	Stolec	pałac	536	1965-12-22	Kl.20/18/65	545
Dobra Szczecińska	Stolec	park dworski	536	1978-11-25	Kl.I.5340/32/78	836
Dobra Szczecińska	Wąwelnica	kościół MB Częstochowskiej	508	1965-12-22	Kl.20/16/65	548
Dobra Szczecińska	Wołczkowo	cmentarz przykościelny	509	2013-12-30	DZ.5130.38.2013.AR	
Dobra Szczecińska	Wołczkowo	kościół MB Szkaplerznej	509	1956-08-01	Kl.V.-0/152/56	151
Kołbaskowo	Barnisław	cmentarz przykościelny	499	2014-09-15	DZ.5130.39.2014.AR	
Kołbaskowo	Barnisław	kościół św. Stanisława Kostki	499	1963-01-22	Kl.20/1/63	376
Kołbaskowo	Będargowo	dzwonnica na terenie cmentarza przykościelnego	504	2014-09-15	DZ.5130.37.2014.AR	
Kołbaskowo	Będargowo	kościół NMP Wspomożycielki Wiernych	504	1956-07-02	Kl.V.-0/99/56	108
Kołbaskowo	Bobolin	cmentarz przykościelny	513	1989-05-29	Kl.3-5340/25/89	1098
Kołbaskowo	Bobolin	kościół MB Nieustającej Pomocy	513	1963-01-22	Kl.20/9/63	383

Kołbaskowo	Bobolin	rządówka	522	1990-06-04	KI.3-5340/81/90	1131
Kołbaskowo	Kamieniec	cmentarz przykościelny	496	2014-09-15	DZ.5130.40.2014.AR	
Kołbaskowo	Kamieniec	kościół Bożego Ciała	496	1963-01-22	KI.20/10/63	384
Kołbaskowo	Karwowo	cmentarz przykościelny	514	1990-10-05	KI.3-5340/166/90	1152
Kołbaskowo	Karwowo	kościół (ruina)	514	1956-12-15	KI.V.-0/105/56	288
Kołbaskowo	Kołbaskowo	cmentarz przykościelny	483	2014-09-15	DZ.5130.41.2014.AR	
Kołbaskowo	Kołbaskowo	kościół Św. Trójcy	483	1956-06-11	KI.V.-0/77/56	101
Kołbaskowo	Kurów	cmentarz przykościelny	330	2007-11-16	DZ-4200/19/O/05/2007	
Kołbaskowo	Kurów	park dworski	330	2007-11-16	DZ-4200/19/O/05/2007	
Kołbaskowo	Moczyły	cmentarz przykościelny	515	1990-10-03	KL.3-5340/164/90	1153
Kołbaskowo	Moczyły	kościół (ruina)	515	1956-07-31	KI.V.-0/134/56	135
Kołbaskowo	Ostoja	dwór	535	1990-09-12	KI.3-5340/149/90	1085
Kołbaskowo	Ostoja	park dworski	535	1990-06-26	KI.3-5340/90/90	1133
Kołbaskowo	Pargowo	cmentarz przykościelny	516	1990-09-13	KI.3-5340/153/90	1144
Kołbaskowo	Pargowo	kościół (ruina)	516	1963-01-22	KI.20/2/63	377
Kołbaskowo	Przylep	park dworski	538	1990-06-26	KI.3-5340/91/90	1135
Kołbaskowo	Rajkowo	dwór	520	2005-01-31	DZ-4200/18/O/04/2005	202
Kołbaskowo	Rajkowo	park dworski	520	1990-06-26	KI.3-5340/92/90	1134
Kołbaskowo	Siadło Górne	cmentarz	1091	2012-06-22	DZ.5130.11.2012.AR	
Kołbaskowo	Siadło Górne	kościół (do skreślenia z rej.)	148	1956-07-31	KI.V.-0/148/56	
Kołbaskowo	Smolęcín	cmentarz przykościelny	517	1990-10-04	KI.3-5340/163/90	1151
Kołbaskowo	Smolęcín	kościół (ruina)	517	1963-01-22	KI.20/8/63	382
Kołbaskowo	Stobno	cmentarz przykościelny	502	2014-09-08	DZ.5130.36.2014.AR	
Kołbaskowo	Stobno	kościół pw. MB Fatimskiej	502	1963-01-22	KI.20/4/63	379
Kołbaskowo	Warzymice	kościół (ruina) - fundamenty	91	1956-05-15	KI.V.-0/91/56	
Nowe Warpno	Brzózki	pałac	16	1999-11-25	DZ-4200/51/O/98/99	
Nowe Warpno	Brzózki	park dworski	862	1979-07-26	KI.I.5340/27/79	
Nowe Warpno	Nowe Warpno	budynek mieszkalny, pl. Zwycięstwa 3	525	1984-09-07	KI.III.5340/8/84	1038
Nowe Warpno	Nowe Warpno	budynek mieszkalny, ul. Kościelna 2	526	1984-09-12	KI.III.5340/7/84	1037
Nowe Warpno	Nowe Warpno	kościół św. Huberta (Karszno)	542	1965-12-22	KI.20/23/65	
Nowe Warpno	Nowe Warpno	kościół Wniebowzięcia NMP	512	1958-07-05	KI.V.-0/57/58	295
Nowe Warpno	Nowe Warpno	pałac (Karszno)	340	2008-03-10	DZ-4200/80/O/07/2008	
Nowe Warpno	Nowe Warpno	park pałacowy (Karszno)	511	2008-03-10	DZ-4200/80/O/07/2008	340

Nowe Warpno	Nowe Warpno	pocztą, ul. Kościuszki 58	524	1993-11-30	PSOZ/Sz-n/III/5340/207/93	1240
Nowe Warpno	Nowe Warpno	ratusz	424	1956-11-15	Kl.V.-0/79/56	178
Nowe Warpno	Nowe Warpno	teren Starego Miasta	232	1956-11-15	Kl.V.-0/184/56	
Nowe Warpno	Warnołęka	cmentarz przykościelny	518	1997-10-30	DZ-4200/38/O/97	1356
Nowe Warpno	Warnołęka	kościół MB Czestochowskiej	518	1997-10-30	DZ-4200/38/O/97	1356
Police	Leśno Górne	pałac	866	1990-05-18	Kl.3-5340/74/90	1126
Police	Leśno Górne	park dworski	866	1990-05-18	Kl.3-5340/75/90	1127
Police	Niekłończyca	kościół Narodzenia NMP	476	1965-12-22	Kl.20/19/65	543
Police	Pilchowo	cmentarz przykościelny	519	1997-05-10	DZ-4200/4/O/97	1339
Police	Pilchowo	kościół Wniebowzięcia NMP	519	1997-05-10	DZ-4200/43/O/96/97	1339
Police	Police	kaplica przykościelna (dawna), pl. Chrobrego	521	1963-01-22	Kl.20/3/63	378
Police	Police-Jasienica	klasztór (ruina)	510	1958-07-05	Kl.V.-0/55/58	310
Police	Police-Jasienica	kościół św. Apostołów Piotra i Pawła	500	1958-07-05	Kl.V.-0/56/58	294
Police	Police	kościół Niepokalanego Poczęcia NMP (wraz z otoczeniem)	58	2001-03-23	DZ-4200/59/O/2000/2001	
Police	Przęsocin	kościół Wniebowzięcia NMP	501	1965-12-22	Kl.20/20/65	550
Police	Tanowo	chałupa, ul. Szczecińska 67	528	1977-11-12	Kl.I.5340/7/77	804
Police	Tatynia	kościół św. Pawła Ap.	505	1963-01-22	Kl.20/6/63	381
Police	Trzebież	budynek mieszkalny, ul.Rybacka 5 (d.4)	529	1965-12-22	Kl.20/15/65	547
Police	Trzebież	kościół Podwyższenia Krzyża Św.	506	1965-12-22	Kl.20/17/65	546
Police	Trzebież	otoczenie kościoła Podwyższenia Krzyża Św.	380	2008-12-29	DZ-4200/53/O/2008	
Police	Trzebież	plebania ul. Rybacka 2	530	1997-04-25	DZ-4200/3/O/97	1338
Police	Witorza	d. zagroda leśniczego	527	1995-08-10	DZ-4200/27/O/95	1291

3.2.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zabytki archeologiczne stanowią jedną z najciekawszych kategorii dziedzictwa kulturowego. W wielu przypadkach są jedynym źródłem informacji o rozwoju i charakterze osadnictwa na konkretnym terenie. Ważna rola dziedzictwa archeologicznego została także podkreślona w zapisach „Europejskiej konwencji o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego” z La Valetta, która uznała je za *źródło zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych*. Z zapisu tego wynika konieczność umiejętnego pogodzenia dwóch podstawowych celów działań ochronnych i opiekuńczych w odniesieniu do dziedzictwa archeologicznego:

- 1) dokładne rozpoznanie, zadokumentowanie i popularyzacja zabytków archeologicznych narażonych na zniszczenie (inwestycje, przyczyny naturalne);
- 2) zachowanie dla przyszłych pokoleń jak największej liczby zabytków archeologicznych (możliwych do rozpoznania nowszymi metodami, zwłaszcza nieinwazyjnymi).

A. Ochrona zabytków archeologicznych

Ochrona zabytków archeologicznych jest w Polsce uregulowana przepisami *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz pakietem odpowiednich aktów wykonawczych (rozporządzeń Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego).

Ochronę dziedzictwa archeologicznego (znajdującą się w gestii właściwej administracji państwowej i w części samorządowej) oraz określenie definicji zabytku archeologicznego i badań archeologicznych zapewniają w szczególności przepisy ww. *Ustawy...*:

art. 3, pkt. 4

zabytek archeologiczny – *zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;*

art. 3, pkt. 11

badania archeologiczne – *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;*

art. 6, ust. 1, pkt. 3

Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

- 1) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

art. 7

Formami ochrony zabytków są:

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.*

A. OCHRONA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

- 1. Wymóg uzgadniania z Zachodniopomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszystkich planów i projektów dotyczących stref ochrony archeologicznej.
- 2. Konieczność inwentaryzacji i dokumentacji obszarów archeologicznych objętych strefami ochronnymi przed podjęciem tam prac ziemnych.
- 3. Zakaz inwestowania na terenie stanowisk o własnej formie krajobrazowej, a także na obszarze przylegającym bezpośrednio do nich.

3.2.4. MUZEA

Muzeum Historyczne "Skarb" w Policach – muzeum z siedzibą w Policach. Placówka jest prowadzona przez Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Polickiej "Skarb" na terenie dawnej fabryki benzyny syntetycznej Hydrierwerke Pölitz AG.

Stowarzyszenie działa i udostępnia do zwiedzania teren fabryki od 2006 roku. W 2010 roku w dwóch schronach, mieszczących siedzibę stowarzyszenia, zorganizowana została wystawa, poświęcona historii Polic, dawnej fabryki oraz obozów, których więźniowie pracowali przy produkcji benzyny. Ponadto muzeum posiada zbiory militariów, techniki użytkowej oraz dokumentów i fotografii, w większości obejmujące okres II wojny światowej.

Bezpłatne zwiedzanie terenu fabryki oraz muzeum odbywa się w każdą sobotę o godzinie 13. Grupa jest oprowadzana przez członków Stowarzyszenia.

Muzeum posiada następujące działy:

Dział historii regionu - gromadzi wszelkiego rodzaju przedmioty i dokumenty związane z historią miasta Police i jego najbliższych okolic. Posiadamy m.in. eksponaty z hitlerowskich obozów zlokalizowanych w czasie II wojny światowej w Policach i z fabryki benzyny syntetycznej, w której produkowano paliwo dla niemieckiej armii.

Dział techniki użytkowej - gromadzi zbiory z zakresu rozwoju społeczno-technologicznego podzielone na następujące kategorie: radio i tv, sprzęt biurowy, telefony, narzędzia, komputery, artykuły gospodarstwa domowego, zegary, fotografia, kolejnictwo itp.

Dział oręża - gromadzi militaria m.in. broń klasyczną (konwencjonalną) białą, palną i pancerną, umundurowanie, wyposażenie wojskowe takie jak: kabury, hełmy, maski ochronne, menażki, manierki, nieśmiertelniki itp.

Dział dokumentów - gromadzi wszelkiego rodzaju dokumentację historyczno-techniczną oraz historyczno-społeczną m.in. posiadamy bogatą kolekcję dokumentów i zdjęć z okresu II wojny światowej.

4. ANALIZA STRATEGICZNA SWOT

Perspektywy rozwoju powiatu – mocne i słabe strony oraz wynikające stąd szanse i zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego

Mocne strony	Słabe strony	Szanse dla ochrony środowiska kulturowego	Zagrożenia dla ochrony środowiska kulturowego
obszary o wybitnych walorach krajobrazowych i kulturowych – Puszcza Wkrzańska, obszary przyległe do Zalewu Szczecińskiego i Odry duża liczba zabytkowych kościołów zachowany cenny układ urbanistyczny Starego Miasta w Nowym Warpnie bliskość Szczecina sąsiedztwo z Niemcami, współpraca	zbyt mała wiedza o walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych powiatu wśród potencjalnych turystów słabo rozwinięta baza turystyczna niepełne pokrycie ważnych kulturowo obszarów miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego zły stan wielu obiektów zabytkowych, w tym zespołów dworskich i pałacowych niezadowalający stan	tworzenie i realizacja programów rewitalizacyjnych wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki zwiększenie wiedzy o walorach krajobrazowych i kulturowych powiatu oraz ich promocja wśród potencjalnych turystów, w tym z Niemiec tworzenie systemu szlaków turystycznych pieszych i rowerowych rozwój turystyki wodnej poprzez tworzenie	potencjalna groźba utraty części obiektów zabytkowych zagrożonych dewastacją i popadnięciem w ruinę, w tym cennych zespołów pałacowych i dworskich oraz układów ruralistycznych tendencja do modernizacji obiektów zabytkowych bez liczenia się z wartością oryginalnej substancji zabytkowej ograniczony zakres edukacji dzieci i

w ramach Euroregionu Pomerania wzrost świadomości wagi dziedzictwa kulturowego dla umacniania tożsamości regionalnej	parków (m.in w dawnych zespołach dworsko- i pałacowo- parkowych)	odpowiedniego zaplecza oraz infrastruktury, a także jej promocję rewitalizacja pałaców i parków promowanie tworzenia gospodarstw agroturystycznych oraz turystycznego wykorzystania obiektów zabytkowych kontynuowanie działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej	młodzięży o dziedzictwie kulturowym
--	---	---	---

5. CELE I KIERUNKI DZIAŁANIA W ZAKRESIE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2016 – 2020 DLA POWIATU POLICKIEGO

5.1. WSTĘP

W artykule 87. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. cele „Programu ...” zostały sformułowane w sposób następujący:

- 1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Cele te, w zakresie odpowiedzialności samorządu powiatu polickiego, przekładają się na przedstawione poniżej priorytety, cele szczegółowe i działania.

5.2. CELE STRATEGICZNE**CEL STRATEGICZNY 1.**

WYKORZYSTANIE ŚRODKÓW PRAWNYCH I ORGANIZACYJNYCH DLA ZABEZPIECZENIA OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH

CEL STRATEGICZNY 2.

WSPIERANIE I INICJOWANIE DZIAŁAŃ SPRZYJAJĄCYCH OCHRONIE ZABYTKÓW

CEL STRATEGICZNY 3.

BADANIE, WYEKSPONOWANIE ORAZ PROMOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU

5.3. TABELA – CELE I DZIAŁANIA USTALONE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA POWIATU POLICKIEGO NA LATA 2016 – 2020 (WRAZ Z TERMINARZEM)

CELE STRATEGICZNE	CELE OPERACYJNE	Działania	Terminarz Działań
CEL STRATEGICZNY 1. Wykorzystanie środków prawnych i organizacyjnych dla zabezpieczenia obiektów zabytkowych	CEL OPERACYJNY 1. Uwzględnianie problematyki ochrony zabytków w programach strategicznych opracowywanych przez powiat oraz wspieranie tej problematyki w	Działanie 1. Zapisy w powiatowych programach strategicznych respektujące wysoką pozycję ochrony dziedzictwa kulturowego	sukcesywnie

	opracowaniach gminnych		
		Działanie 2. Sporządzenie sprawozdania z wykonania zadań przewidzianych przez niniejszy „Program...”	wrzesień 2018 r. oraz wrzesień 2020 r.
		Działanie 3. Opracowanie następnej edycji „Programu opieki nad zabytkami”	wrzesień 2020 r.
	CEL OPERACYJNY 2. Wykorzystanie środków organizacyjnych do ochrony środowiska kulturowego	Działanie 3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków oraz cofanie ich ustanowienia ⁷	sukcesywnie
		Działanie 4. prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków	sukcesywnie
		Działanie 5. Wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; a osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego	sukcesywnie

⁷ Osoba starająca się o zostanie społecznym opiekunem zabytków powinna złożyć wniosek w Zachodniopomorskim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków zawierający informację o dotąd podejmowanych działaniach na rzecz ochrony zabytków, opieki nad zabytkami i popularyzowaniu wiedzy o nich oraz następujące dokumenty:

1. Oświadczenie o posiadanej pełnej zdolności do czynności prawnych;
2. Aktualne (z ostatnich trzech miesięcy) zaświadczenie o niekaralności z Krajowego Rejestru Sądowego;
3. Program działania na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jako społeczny opiekun zabytków.

		opiekuna zabytków - zaświadczeń	
		Działanie 6. Umieszczanie przez starostę (przy współpracy z gminami wchodzącymi w skład powiatu polickiego oraz w uzgodnieniu z Zachodniopomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków) na zabytkach rejestrowych oznaczeń wskazujących, że podlegają one ochronie ustawowej	sukcesywnie
CEL STRATEGICZNY 2. Wspieranie i inicjowanie działań sprzyjających ochronie zabytków	CEL OPERACYJNY 3. Zachowanie oryginalnej substancji zabytkowej obiektów będących własnością powiatu	Działanie 7. Remonty i restaurowanie obiektów zabytkowych będących własnością powiatu, w sposób zgodny z zaleceniami konserwatorskimi	lista obiektów zabytkowych remontowanych i odrestaurowanych znajdzie się w sprawozdaniach z wykonania niniejszego „Programu ...”
		Działanie 8. Zabezpieczenie i utrzymanie obiektów zabytkowych będących własnością powiatu oraz ich otoczenia we właściwym stanie oraz eksploatacja tych obiektów w sposób zapewniający zachowanie ich wartości zabytkowej.	stale

		Działanie 9. Zapewnienie warunków do naukowego badania i dokumentowania obiektów zabytkowych.	w miarę potrzeb
	CEL OPERACYJNY 4. Inicjowanie programów mających na celu ochronę dziedzictwa kulturowego	Działanie 10. Podjęcie starań w Urzędzie Marszałkowskim na rzecz włączenia zabytków z terenu powiatu do projektów mających na celu finansowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, działania na rzecz opracowania i realizacji takich projektów	sukcesywnie
		Działanie 11. Zainicjowanie programu ochrony zespołów rezydencjonalnych (we współpracy z samorządami gminnymi, samorządem wojewódzkim i wojewódzkim konserwatorem zabytków)	do września 2017 r.
CEL STRATEGICZNY 3. Badanie, wyeksponowanie oraz promowanie dziedzictwa kulturowego powiatu	CEL OPERACYJNY 5. Nawiązanie do tradycji pomorskiej w badaniach i promocji dziedzictwa kulturowego oraz historycznego	Działanie 12. Pomoc Stowarzyszeniu Przyjaciół Ziemi Polickiej „Skarb” w rozwoju Muzeum Historycznego „Skarb” w Policach	stale
		Działanie 13. Współpraca z partnerami z Euroregionu	stale

	CEL OPERACYJNY 6. Promocja dziedzictwa kulturowego powiatu za pośrednictwem publikacji	Działanie 14. Opracowanie przewodnika uwzględniającego atrakcje krajobrazowe i kulturowe powiatu	do września 2018 r.
		Działanie 15. Umieszczenie przewodnika na portalu internetowym powiatu	do września 2018 r.
		Działanie 16. Publikacja przewodnika	do września 2020 r.
		Działanie 17. Inicjowanie i pomoc przy publikacji opracowań dotyczących dziedzictwa kulturowego i atrakcji turystycznych powiatu	sukcesywnie
		Działanie 18. Współpraca z gminami powiatu polickiego w zakresie: - uporządkowania i oznakowania istniejących szlaków turystycznych. - wytyczenia i oznakowania szlaków konnych. - rozbudowy systemu ścieżek i szlaków rowerowych	stale
		Działanie 19. Szkolenie osób i firm w zakresie przewodnictwa turystycznego	sukcesywnie

	CEL OPERACYJNY 7. Wykorzystanie mediów, imprez masowych oraz instytucji do promocji dziedzictwa kulturowego powiatu	Działanie 20. Wykorzystanie imprez masowych organizowanych przez samorząd powiatowy oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego powiatu	sukcesywnie
		Działanie 21. Organizacja konferencji naukowych promujących i przybliżających wybitne walory dziedzictwa kulturowego regionu	sukcesywnie

5.4. MONITORING REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zarząd powiatu ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Powiatu.

Wyniki osiągnięte przy realizacji Programu Opieki nad Zabytkami powinny być oceniane na podstawie stopnia realizacji działań wyszczególnionych powyżej.

5.5. INSTRUMENTARIUM POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

5.5.1. INSTRUMENTY PRAWNE

- 1) przepisy ustawowe
- 2) programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

- 3) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego;
- 4) wynikające z przepisów ustawowych dokumenty wydawane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków;

5.5.2. INSTRUMENTY KOORDYNACJI

- 1) strategia rozwoju powiatu;
- 2) programy rozwoju infrastruktury powiatu;
- 3) programy ochrony środowiska przyrodniczego;
- 4) programy prac konserwatorskich;
- 5) studia i analizy, koncepcje;
- 6) umowy i porozumienia;
- 7) kontrakty;
- 8) prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
- 9) współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków
- 10) współpraca z innymi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego
- 11) współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
- 12) współpraca z diecezją w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

5.5.3. INSTRUMENTY FINANSOWE

- 1) dotacje;
- 2) subwencje;
- 3) dofinansowania;
- 4) nagrody;
- 5) zachęty finansowe;
- 6) zbiórki społeczne;
- 7) programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy Wspólnoty Europejskiej.

5.5.4. INSTRUMENTY SPOŁECZNE

- 1) pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- 2) edukacja kulturowa;
- 3) informacja nt. znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu;
- 4) współdziałanie z organizacjami społecznymi;

5.5.5. INSTRUMENTY KONTROLNE

- 1) monitoring stanu środowiska kulturowego.
- 2) aktualizacja bazy danych geodezji i gospodarki gruntami, infrastruktury technicznej, stanu zagospodarowania przestrzennego powiatu, stanów technicznych obiektów zabytkowych.